

Hrvatski jezik u kolopletu jezikoslovnih, vremenskih i političkih prilika

Stjepan Babić

Pozdravljam sudionike ovoga spomen-skupa u Tovarniku kojim se podsjećamo na skup na kojem se prvi put govorilo o Deklaraciji u slobodnoj Hrvatskoj. To je toliko važnije što je taj skup pokazao da snage više nisu bile zapretane, da se slobodno diše punim plućima u cijeloj Hrvatskoj, da se proširilo samo područje, prije je bilo suženo uglavnom na Zagreb, ali unatoč svemu bit odnosa hrvatske kroatistike prema hrvatskome književnome jeziku nije se posljednjih 45 godina, od 1965. do danas, sadržajno mijenjao.

Suženost kulturnoga prostora bit će jasnija ako kažem da je 1985. godine 150. obljetnica Hrvatskoga narodnoga preporoda izvan Zagreba proslavljena samo u Slavonskome Brodu, i to ne normalnim postupkom nego zapravo vještím trikom hrvatskih snaga koje su referentu za kulturu podmetnule program rada Socijalističkoga saveza, a referent, Srbin, što je ovdje dobro spomenuti, propustio precrtati taj dio, što ga je smatrao nevažnim ili što je imao hrabrosti to propustiti.

Vratimo se prikazu suvremenoga stanja hrvatskoga jezika. Želim ovom prilikom reći da se zadane teme nisam čvrsto držao. Nisam ne samo zato što sam o njoj govorio već mnogo puta u raznim prilikama pa se bojim da bi se mogao dosta ponavljati, ali ni zato što mi je ona zadana kad sam ovaj govor u glavnim crtama već bio pripremio, pa ako bude i što ponavljanja, bit će to namjerno jer želim ovom prilikom neke misli ponavljanjem naglasiti, poglavito one o imenima hrvatskoga jezika, njegovu statusu pa i sadržaju, a to se sve uklapa i u zadanu temu.

Naime, kad bi danas tko nekritički govorio o toj temi i ne bi u obzir uzeo vrijeme u kojem su se neki nazivi rabili, svašta bi mogao zaključiti pa i krivo govoriti. Da ne bih otišao u veliku širinu, postaviti ću jasno određenu granicu, onu koju smatram važnom, prekretnom, do koje je uostalom došla suvremena povijest hrvatskoga jezika. Naime, pripremajući se za ovaj skup, čitao sam knjižicu Ive Banca Hrvatsko jezično pitanje. Zaustavio sam se na ovim riječima:

„Otpor jezičnom unitarizmu došao je do izražaja u tezi o »dvije varijante (zapadna i istočna) srpsko-hrvatskog jezika« koju su hrvatski lingvisti iznijeli na 5. kongresu jugoslavenskih slavista u Sarajevu 1965. U to vrijeme tezu su odbacili gotovo svi srpski znanstvenici, ali nakon pada Rankovića ona je bila dramatično potvrđena u glasovitijoj »Deklaraciji«...“

Prekidam navod jer tu treba jednu tvrdnju dopuniti, onu o „gotovo svi srpski znanstvenici“ riječima „gotovo svi srpski stariji znanstvenici“, ili „osim bračnoga para Ivić“. Naime glavni zagovornik priznanja varijanata bila je Milka Ivić. Ona je zatražila priznavanje dviju varijanata, zagrebačke i beogradske. Iz njena sarajev-

skoga referata navest ću samo jedan manji odlomak koji će dovoljno jasno pokazati njezino gledište:

„Bez obzira na to kako je Zagrepčanin došao do svoje varijante književnog jezika i kakvi su sve momenti usloveli njenu specifičnu stilizaciju, ta varijanta postoji, ona je sredstvo kojim se širi savremena kultura u široke mase hrvatskog naroda. Mi nemamo prava ni da previđamo njeno postojanje ni da negiramo njen socijalni prestiž. Upravo zbog tog prestiža njene se karakteristike moraju uzeti u obzir prilikom utvrđivanja jezičkog uzora.“¹

S njom se najvjerojatnije slagao i njezin muž Pavle. Oni su bili predstavnici novih, modernih srpskih jezikoslovaca, moglo bi se u jednom smislu reći strukturalisti. Belić je bio već na izmaku snaga, pa je zastavu prošloga mladogramatičarskoga smjera preuzeo Mihajlo Stevanović, ne samo što je s njom preuzeo jedan prošli smjer, koji je kod Belića bio već poboljšan, jer je Belić bio eklektičar, nego što je Stevanović mane toga smjera pojačao, kojima je *suno* (etimologija imenice *sunce*) simbol neprihvatljivosti.² Jasno je da Ivići nisu mogli cijeniti Stevanovićev rad, nego su mu se izrugivali, ali samo privatno, prijeteći se da će to učiniti i javno kad za to dođe vrijeme.

S druge strane imali su srdačne odnose s nama, poklanjali su nam svoje separate sa srdačnim posvetama, pisali srdačna pisma s negativnim ocjenama Stevanovićeva rada.³

Mi smo se prihvatili Milkina gledišta jer smo u njima vidjeli rješenja srpsko-hrvatskih jezičnih napetosti. Imali smo mi i prigovora na Milkina shvaćanja, ali u smislu njihovih poboljšanja. Da ne navodim Jonkeove članke niti opširnije tumačim misli iz njih, niti ovdje branim jednu svoju kritiku koja nije bila dobro shvaćena (jednom sam prigodom to već učinio),⁴ nego ću umjesto toga navesti odlučne riječi Dalibora Brozovića:

„Praktični i pravno, varijanta standardnog jezika funkcionira za narod koji je upotrebljava isto kao što funkcionira nacionalno homogen standardni jezik za narod koji se njime služi.“⁵

To Brozović podupire trima člancima prof. Lj. Jonkea, ali ni to ne prepisujem da ne bih komplicirao svoj članak, samo ću reći da je prof. Jonke išao dalje od pukoga priznanja. Rekao je ono što možemo smatrati biti problema:

¹ Jezik, br. 1., 1965., str. 8.

² Vidi moju ocjenu Stevanovićeve gramatike, Jezik, god. 13., str. 123. – 126.

³ Potanje u članku Ivići i mi objavljenom u Fokusu 23. svibnja 2002. i u knjizi Hrvanja hrvatskoga, Zagreb, 2004., str. 169. i 170.

⁴ Hrvatska jezikoslovna prenja, Zagreb, 2001., str. 256.

⁵ Jezik, br. 2., 1965., str. 35.

„Nadalje, mora biti jasno da ne mogu srpsku varijantu književnoga jezika normirati hrvatski jezični stručnjaci, a hrvatsku varijantu srpski stručnjaci, a pogotovu ne može u tom odlučivati pomiješana većina.“⁶

Jasno je da su „gotovo svi srpski znanstvenici“ odbacivali takva gledišta i da nisu mogli prihvatiti da se itko sa srpske strane složi s njima. Tada su pod udar došli Ivićevi. Milku su porugljivo zvali „gospođa Varijanta“, a Pavle je dva puta propao u izboru za člana Srpske akademije nauka i umetnosti. Milka je ušutjela, a Pavlu je bio važniji izbor u Akademiju od znanstvenoga uvjerenja pa je preokrenuo kabanicu i postao jedan od najžešćih unitarista.

Na hrvatskoj strani s 1967. godinom dolazi Deklaracija i bura koju je ona izazvala. Kad se bura stišala, na političkoj su se strani zahtjevi iz Deklaracije počeli prihvaćati, ne samo na hrvatskoj, nego i na saveznoj razini. U Sekciji za međurepubličku suradnju i međunacionalne odnose Savezne konferencije SSRNJ održan je 24. lipnja 1968. skup o pravnoj i praktičnoj ravnopravnosti jezika i pisama jugoslavenskih naroda. Hrvatski su stručni i partijski delegati bili Milan Moguš, Zdravko Malić i Kruno Pranjčić. Sva su trojica govorila u prilog priznavanja varijanata i njihovoj ravnopravnosti, a Milan je Moguš jasno rekao:

„Ako pođemo od osnovne premise, znanstveno utvrđene, da su se na jednoj jezičnoj osnovici razvile dvije varijante (srpska i hrvatska), onda hrvatska varijanta sa svojom kulturološkom i terminološkom individualnošću, izgrađivana stoljećima od Bašćanske ploče do danas, predstavlja za Hrvate i političku i egzistencijalnu kategoriju neotuđivo ugrađenu u narodno biće. Tako gledano, ne bismo smjeli promatrati varijante samo kao sredstvo za sporazumijevanje jer one, kao i ostali jugoslavenski jezici, prelaze okvire puke komunikativnosti. A iz toga slijedi da bismo se prema varijantama morali odnositi s puno poštovanja i osigurati im sva ona prava koja imaju jezici naroda Jugoslavije jer, svaka varijanta u času ostvarenja (tj. kad se njome govori i piše) ne ostvaruje se subjektivno kao varijanta nego kao jezik, bez obzira na objektivno zajedničko ishodište i jedinstvenu bazu. Varijanta dakle u času svoje realizacije vrši funkciju jezika, vlada se kao jezik. Otuda i zahtjev da se po principu funkcionalnosti pravno i ravnopravno obje varijante tretiraju kao jezici.“⁷

Poslije 22 godine na skupu ovdje u Tovarniku, a danas prije dvadeset godina istu je misao ponovio i time ju naglasio, što znači da je u bitnome ne treba mijenjati:

„Ali budimo logični: ako postoje dvije varijante, onda zacijelo postoje i razlozi zašto su dvije varijante. Mi možemo u klasifikaciji jezika nazvati to kako hoćemo, ali ono što se ostvaruje, ostvaruje se uvijek kao jezik i nikako drukčije. Prema tome, u času ostvarenja, bilo pisanoga, govornoga ili kakvog drugoga, ostvaruje se pravi pravcati jezik. Stoga, čak i oni koji su htjeli u daljoj ili bližoj prošlosti izbrisati naše ime, nisu to mogli. U novijoj su se povijesti priklonili varijantnosti. To može biti važno za kabinetско nadmudrivanje.

⁶ Jezik, br. 1., 1965., str. 15.

⁷ Jezik, br. 1., 1968., str. 2.

U klasifikaciji možemo govoriti o sistemima i podsistemima, ali valja znati da svaki podsistem funkcionira kao potpun sistem. Nije *podsystem* manje *sistem* zato što je *pod*. Prema tome, i hrvatski je jezik, kad se ostvaruje, potpun [je] i normalan jezični sistem.“⁸

Da sažmem osnovno. Od Brozovićevih riječi 1965. u Sarajevu do Moguševih 1990. u Tovarniku hrvatski se jezikoslovci u bitnom slažu: hrvatski je jezik poseban jezik i razlikuje se po osebnom ustroju kakav nema ni jedan drugi na svijetu.

To je ona os oko koje se sve vrti i koja nije dopustila da zalutamo u neke stranputice na koje su nas navodile razna teoretska mišljenja, političke prilike i vrijeme u koje se njegov život zbivao.

Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj

August Kovačec

Prvo bih htio reći da naslov kakav nam je posljednjih dana poslan – Hrvatski jezik u slobodnoj Hrvatskoj – zvuči vrlo optimistički i s puno vjere u budućnost pa sam ja onu novozavjetnu uzrečicu „Ex oriente lux“ („S istoka /dolazi/ svjetlo“) u najboljoj želji preinačio u „Ex oriente Croatiae lux“ („Svjetlo dolazi s istoka Hrvatske“) gdje, kao što se vidi, ljudi koji su najviše pretrpjeli u Domovinskom ratu imaju možda i najviše vjere u budućnost i Hrvatske i hrvatskoga jezika, najviše samopouzdanja i vjere u vlastite snage.

S pravom se, međutim, može postaviti pitanje koliko je hrvatskim državnim vlastima do hrvatskoga jezika stalo i koliko je uopće Hrvatska danas slobodna. Odgovori na ta dva pitanja vrlo su dvojbeni, možda čak i grubi. S jedne strane, do sada je svaki pokušaj uređivanja jezika i jezičnih normi umjesto dogovornoga i koordiniranoga djelovanja institucija redovito dovodio do sukoba među pojedincima i skupinama, tj. takav je pokušaj redovito završavao u košari za stari papir državne birokracije, odnosno u njezinoj kanti za smeće. S druge strane, pitanje je kako se o slobodi i samostalnosti može govoriti u zemlji u kojoj je sve nacionalno blago stavljeno na prodaju pa se ne ćemo morati čuditi ako jednoga dana netko predloži da se hrvatski jezik privatizira i proda za jednu kunu, slično kao što se kriomice pokušava s hrvatskim vodama i hrvatskim šumama. Za sada je na redu samo rasprodaja visoke izobrazbe, sveučilišta i znanstvenih instituta.

U zemljama koje slove kao normalne redovito se vodi određena pozitivna politika prema jeziku ili jezicima te države, bila ta politika ocjenjivana kao dobra ili kao loša. Kada se o jeziku postignu načelni dogovori, profesionalcima se prepušta pro-

⁸ Hrvatska revija, god. 41., br. 1. – 2., 1991., str. 230.